

Slovensko na prahu 2022 **Zdravie spoločnosti je podmienené zdravím jej univerzít**

Ladislav Kováč

Je pre mňa poctou, že mi redakcia Našej univerzity ponúkla možnosť vysloviť sa k stavu našej spoločnosti. Robím tak ako chemik a biológ. Ale aj ako človek, ktorý po páde komunizmu dostal príležitosť podieľať sa vo funkcii ministra pre vzdelávanie na regenerovaní intelektuálne a mravne poškodeného spoločenstva.

V decembrový deň roku 1989 som sa chystal na autobus na svoje exilové pracovisko v Ivanke pri Dunaji. Čakali ma laboratórne experimenty. Zazvonil mi telefón z úradu vlády: posielajú pre mňa auto, budem menovaný ministrom novej vlády. Na otázku novinárov, čo považujem za svoju hlavnú úlohu, odpovedal som: narovnať skrivenú chrbticu učiteľov. Po vstupe do pracovne ministra padol mi zrak na nápadný telefón. Spojoval ministra s ústredným výborom Strany, odkiaľ dostával príkazy. Mojm prvým rozhodnutím bolo zriadiť expertné skupiny odborníkov, čo budú hľadať riešenia, ako veci ponaprávať. Za pár týždňov ich vznikli desiatky. S takouto víziou som zahájil svoju novú laboratórnu prácu. Spôsobom, akým ju prírodovedci vždy robíme: presvedčením o sile pokusov a omylov.

Nemala ľahké poslanie skupina, ktorá mala navrhnúť, ako odstrániť krivdy a zločin husákovských čistiek. Otvorili sme brány do sveta. Z Bratislavy každý deň vozil autobus študentov na viedenské univerzity. Expertná skupina pre zahraničie navrhla program „Education for democracy“, v rámci ktorého prichádzali cudzinci učiť Slovákov anglický jazyk. (Úspech bol fenomenálny – v rokoch 1990–1995 prišlo ho na Slovensko učiť viac ako 1500 dobrovoľníkov.) Keď som raz vyhlásil, že by sme sa do konca storočia mali stať bilingválnym národom, s angličtinou ako druhým jazykom vzdelávania a komunikácie, mal som ťažkosti odmietnuť návrh skupiny študentov, aby sme na jeden rok zastavili odbornú výučbu a celú ju zasvätili iba štúdiu tohto jazyka.

Jedna z expertných skupín bola určená na prípravu nového zákona o vysokých školách. Vychádzala z legislatívy úspešných západných škôl. Musela však aj rešpektovať nároky hlavných aktérov politickej zmeny, študentov, ktorí sa dožadovali podielu na riadení a moci. Ale aj požiadavky fakúlt, ktoré chceli mať autonómiu a nezávislosť rozhodovania.

Spoznal som, akú silu dáva skupinovému živočíchovi politická moc. Ale uvedomoval som si tiež svoju zodpovednosť. Trápiť ma chyby, ktoré sa stali. Prijal som presvedčenie kolegov intelektuálov, že pádom komunizmu sme boli „odkliati“ a „zrodil sa občan“. Ustupoval som kolegom politikom rešpektovaním tézy, že prvým krokom prechodu od komunizmu k normálnej spoločnosti musí byť premena ekonomiky. Ako prioritu priorit mal som presadzovať výchovu a vzdelávanie.

V 20. storočí sme ako národ vyhúkli. Nečudo, že veľká časť našej inteligencie mala podobu „rýchlenej zeleniny“. Trval som na tom, aby sme na Slovensku mali len štyri univerzitné centrá. Neuspel som v presviedčaní kolegov zo Slovenskej akadémie vied, že vnútený sovietsky duálny systém oddelenia vedeckého bádania a vysokoškolskej výučby by bolo treba opustiť a využiť intelektuálny potenciál akadémie jej transformáciou na jednu alebo viacero univerzít. Mohli sme sa vyhnúť inflácii vysokoškolského vzdelávania a tým aj nevyhnutného poklesu jeho úrovne: dnes máme na Slovensku 20 verejných, 3 štátne a 12 súkromných vysokých škôl – univerzít i pseudouniverzít.

Bolo mi ľúto, že sa predstavitelia špecializovaných vysokých škôl domáhali premenovania na univerzity, ale podarilo sa mi odmietnuť návrhy na zriadenie univerzít na

etnickom či religióznom základe. Veril som, že všetky naše univerzity budú mať čoskoro medzinárodný charakter. Naša duchovná kapacita mohla narásť, keby sa mi bolo bývalo podarilo presadiť, aby v novostavbe na Hradnom vrchu sídlila Stredoeurópska univerzita s elitnými svetovými učiteľmi. Tá mohla byť vzorom pre všetky ostatné. Ako na nej, tak aj na iných našich univerzitách by sa dnes na vedúce pozície, počínajúc vedúcimi katedier, vypisovali medzinárodné konkurzy. Bratislave by dominovali z Hradného vrchu dve budovy ako symboly: starobylý hrad a moderná európska univerzita.

Ťaží ma zodpovednosť za to, že sme v školstve rýchlo vhupli do demokracie. Nerátali sme s tým, ako hlboko sme na Slovensku klesli nie iba v morálke, ale aj etikete. Nemohli sme ani tušiť, do akej miery ľudia poškodení totalitou dokážu demokraciu zneužívať. V nedávnej diskusii o českom vzdelávaní komentoval profesor biológie Jan Zrzavý s trpkou iróniou: „Pokiaľ si námorníci na lodi volia zo svojich radov kapitána a spoločne rozhodujú, kam poplávajú, je výsledok jasný: nikam, ide sa do krčmy.“ A dvojnásobný nobelista Linus Pauling už v 1957 konštatoval, že výhoda vedy je v tom že sa v nej o pravde nerozhoduje väčšinovým hlasovaním.

Ostatne, nedávne odhalenie stavu nášho právneho systému, ktorý čoskoro po vyslobodení z pazúrov riadenia Stranou dostal veľkorysú samosprávu, ukázalo, na akú frašku sa môže zmeniť demokracia. A poviem rovno: Keď traja z našich politikov boli odhalení, že svoju školskú prípravu skončili ako plagiátori, bolo komédiou, ako svoj čin zľahčovali. Veď zmysel pre česť, ba hádam obyčajná hanba, ich mali pomknúť k tomu, aby z funkcií odstúpili. Ale je tragédiou, že takéhoto odstúpenia nehodných politikov sa nedožadovali univerzity, na ktorých k tomuto prečinu došlo (a vlastne sú zaň aj spoluzodpovedné).

Ako si môžu občania vážiť inštitúcie, ktoré by mali byť nervovým systémom spoločnosti zaistujúcim jej normálne fungovanie? Žiaľ, na morálnom odsúdení previnilcov netrvala ani prvá a čelná slovenská univerzita. Pritom jej prvý rektor pri jej vzniku koncom roka 1919 definoval jej poslanie „pomocou kultúrnych hodnôt viesť mládež k inteligencii, teda k dosiahnutiu najvyšších stupňov dôstojnosti osoby v prvom rade v zmysle mravnom“.

My, experimentálni výskumníci, si pri svojich pokusoch píšeme laboratórne protokoly. Takýmto protokolom o dynamiky našej kultúry je pre mňa Archív Našej univerzity. V roku 1955, v prvom čísle prvého ročníka rektor UK určil, že úlohou Našej univerzity bude, aby „zabezpečovala vysokú kvalitu a komplexnosť pôsobenia učebno-výchovného procesu na báze socialistickej ideológie, komunistického presvedčenia“. V roku 1970, keď sa spustila husákovská normalizácia, v 4. čísle 17. ročníka rektor UK vyhlásil: „Chceli by sme, aby tento školský rok a vyvrcholenie osláv narodenín Lenina predstavovali skutočnú reštauráciu výuky marxizmu-leninizmu na UK a komunistickej výchovy na jednotlivých fakultách, a to nielen cez katedry marxizmu-leninizmu, ale i cez výuku katedier jednotlivých vedných odborov.“ Vtedajší rektori nesmeli prichádzať s vlastnými víziami – do funkcií boli vybraní komunistickou stranou a museli jej slúžiť.

Niečo s organizmom našej spoločnosti nie je v poriadku. A nie iba s nami, ale s ľudstvom ako celkom. Vo svete sa dnes uvažuje o tom, akú rolu má mať veda a vzdelanie v riešení akútnych kríz 21. storočia, energetickej, klimateckej, migračnej a hodnotovej. Keď sme končili s oslavou stého výročia založenia Univerzity Komenského, uverejnil som o jej poslaní v časopise Týždeň úvahu „Na prahu stoprvého roka“ (jej text je dostupný na <http://www.biocenter.sk> > lkppublics). Súhlasím s tými kolegami, ktorí vidia v našom spore o novom vysokoškolskom zákone príležitosť na širšiu celospoločenskú diskusiu vzdelancov. Expertne, kompetentne – ale s noblesou. Uvítal by som, keby sa záznamy o tejto diskusii dostali aj do Archívu Našej univerzity 2022. Meno Jana Amosa Komenského, ktorého niektorí v cudzine označujú za „Galilea pedagogiky“, nás zaväzuje pred svetom.